

A tízezer nép felett uralkodó város

Tongwancheng, a xiongnu-k utolsó fővárosa

Történeti és régészeti áttekintés a Nagy Xia-állam (407–431) fővárosáról

Kivonat

Tongwancheng (统万城 *Tǒngwànchéng*) romvárosa Kína Shaanxi tartományában (陕西省 *Shǎnxī shěng*), Jingbian megye (靖边县 *Jìngbiān xiàn*) északi részén, a Muu Usz-homokföld (毛乌素沙地 *Máowūsù shādi*) déli peremén fekszik. A xiongnu¹ (匈奴 *Xiōngnǔ*) Tiefu (铁弗 *Tiěfú*) törzsből származó Helian Bobo (赫连勃勃 *Hèlián Bóbó*) 407-ben alapította meg a Nagy Xia-államot (大夏 *Dà Xià*), amelynek fővárosát 413–419 között építették; a lelőhely az egyetlen feltárt, xiongnu néphez köthető fővárosrom. A cikk a kínai dinasztikus krónikák — elsősorban a *Jin shu* (晋书 *Jìn shū*) — szövegei, valamint az 1957-től napjainkig megjelent, régészeti folyóiratokban publikált felmérések és ásatási jelentések alapján tekinti át a város történetét, városszerkezetét, tömörített földépítés technológiáját és környezettörténeti jelentőségét igen vázlatosan. A 2025-ben újraindult feltárás eredményei egyelőre csak sajtóközlés formájában ismertek, ezért azokat a tanulmány következetesen előzetes adatként jelöli. A környezettörténeti fejezet a Muu Usz-homokföld holocén fejlődését és történeti elsivatagosodását nemzetközi folyóiratcikkekre (*Geomorphology, Climatic Change, CATENA, Science of the Total Environment*) támaszkodva mutatja be.

Kulcsszavak: Tongwancheng; xiongnu; Helian Bobo; városrégészet; tömörített föld (夯土 *hāngtǔ*); Muu Usz-homokföld; történeti elsivatagosodás

1. Földrajzi és történeti háttér

Tongwancheng a Muu Usz-homokföld déli szélén, az Ordosz-fennsík (鄂尔多斯高原 *È'ěrdūōsī gāoyuán*) középső részén, a Wuding-folyó (无定河 *Wúdìng hé*) mellékfolyója, a Hongliu-folyó (红柳河 *Hóngliǔ hé*) közelében, a mai Jingbian megyei Hongdunjie (红墩界 *Hóngdūnjiè*) település Baichengzi (白城子 *Báichéngzǐ*) falujánál fekszik (Tongwancheng Site, é. n.; Wang és Dong, 2001). Korabeli földrajzi helyzete stratégiai volt: az Északi-Wei (北魏 *Běi*

¹ A xiongnu elnevezés a kínai történeti munkákban az egyik legjelentősebb sztyeppeti törzsszövetségre utal, amely az i. e. 3. századtól kezdve hosszú ideig meghatározta Belső-Ázsia és a Kínai Birodalom viszonyát. Mivel jelenlegi ismereteink alapján a xiongnuk nem rendelkeztek saját írásbeliséggel, anyagi kultúrájuk megismerése nagyrészt a régészetre hárul.

Wèi) Pingcheng (平城 *Píngchéng*) fővárosa és a Nyugati Térségek felé vezető útvonal mentén, az agrár- és a nomád pásztorgazdálkodás találkozási zónájában feküdt.

A lelőhely keletkezését a IV–V. századi, a kínai krónikákban Tizenhat Királyság-korszakának (十六国 *Shìliùguó*) nevezett időszakra datálják. Helian Bobo 407-ben megalapította a Nagy Xia államot, Tongwancheng fővárossal. Habár a Nagy Xia állam 431-ben megszűnt, a város még évszázadokig regionális központ maradt.² Egyes kutatók a Han-kori Sheyan megye (奢延县 *Shēyán xiàn*) székhelyét, Sheyan várost (奢延城 *Shēyánchéng*) jelölik meg előzményként (Dai, 1999).

A városról szóló legközvetlenebb forrást a Xia-udvar levéltárosa, Hu Yizhou (胡义周 *Hú Yìzhōu*) készítette, aki saját szemével látta a várost. Dicsőítő szavait Helian Bobo kőbe vésette, azonban az utókor csupán a később keletkezett *Jin shu* 130. fejezetéből³ ismeri (Fang, 648/1974, 130. tekercs). A felirat a hagyomány szerint 419-ben, az uralkodói palota elkészültekor keletkezett. Mivel a szöveg műfaja dicsőítő felirat, így költői túlzásokkal írja le mondanivalóját, azonban az épületnevek valószínűleg valóságok.

*...Így hát fővárost építtetett, császári székhelyet alapított (Helian Bobo). Háta mögött nevezetes hegy, előtte hatalmas folyó; balján folyami átkelő, jobbán többszörös sáncok. A magas sarok (bástya)⁴ elrejtí a napot, a fenséges fal a felhőket éri; kőbástyája égi tó, kerülete ezer lǐ. [...] Virágzó ligetek és szentelt tavak, magas teraszok és rejtett kamrák, egymásba nyíló termek és összefüggő emeletek, kocsutak és kertek [...] Mellékpépület-palotát emeltetett a Luqin (露寝 *Lùqǐn* [csarnoktól] délre, és külön csarnokot a Yong'an (永安 *Yǒng'ān*) [terasztól] északra. Az építmény ezer*

² A xiongnuk nem rendelkeztek saját írásbeliséggel, ezért Bobo nevét csak kínai átírásokból ismerjük; eredeti, saját nyelvű alakja nem maradt fenn. Eredeti teljes neve Liu Bobo (刘勃勃 *Liú Bóbó*) volt: a Liu (刘 *Liú*) családnevet a déli xiongnu arisztokrácia anyai ágon a Han-dinasztiától vette fel; apja Liu Weichen (刘卫辰 *Liú Wèichén*), a Tiefu törzs vezére volt (Fang, 648/1974, 130. tekercs).

A Helian (赫连 *Hèlián*) családnevet 413-ban ő maga alkotta: „A császár az Ég fia: dicsősége ragyog, s az Éggel kapcsolódik — ezért most Helian-ra változtatom a családnevet.” A család mellékága a Tiefa (铁伐 *Tiěfá*) nevet kapta (Fang, 648/1974, 130. tekercs).

Az ellenséges Északi-Wei krónikája, a *Wei shu* (魏书 *Wèi shū*) szerint Mingyuan császár (明元帝 *Míngyuándì*, templomi nevén Taizong 太宗 *Tàizōng*) megalázó átnevezéssel büntette: „Qugai (屈丐 *Qūgài*), eredeti nevén Bobo: Taizong nevezte át Qugai-ra; a qugai ugyanis »alantast, alávalót« jelent.” (Wei, 554/1974, 95. tekercs). A *Jin shu* ugyanezt a nevet 屈子 (*Qūjié*) alakban, melléknévként hozza.

A Bo karakter korai középkínai rekonstruált kiejtése /but/, így a Bobo név valószínűleg anyanyelvi, nem kínai eredetű név fonetikus átírása (kb. *but-but*) (Pulleyblank, 1991).

³ A *Jin shu*-t Fang Xuanling (房玄龄 *Fáng Xuánlíng*) és társai szerkesztették, 648-ra datálható (Fang, 648/1974).

⁴ Dai Yingxin a délnyugati sarokbástyával azonosítja (mai magassága 31 méter) (Dai, 1999).

xun⁵ (尋 xún) magas, alapzata tízezer ren⁶ (仞 rèn). Sötét gerendái és faragott ablakrácsai olyanok, mint a felszökő szivárvány felvont szemöldöke; kiugró ereszei és nyúló szarufái, mint a szálló peng-madár (鹏 péng) meredő szárnya. (Fang, 648/1974, 130. tükercs)

A várossal kapcsolatban fennmaradt legkorábbi szemtanú feljegyzése Li Daoyuan-é (酈道元 Lì Dàojuán, †527), aki a *Shui jing zhu* (水经注 Shuǐ jīng zhù), azaz a *Vízrajzi könyv kommentárja* című munkájában a következőket írja:

...A Sheyan-folyó ömlik bele; e folyó nyugaton, Sheyan járás délnyugati részén, a Vörös Homokdomb alól ered, és északkelet felé folyik. [...] Északkelet felé folyva elhalad a járás régi városától délre — ez Wang Mang⁷ (王莽 Wáng Mǎng) korában Sheyan volt. Helian [Bobo] Longsheng-korszakának (龙升 Lóngshēng) hetedik évében⁸ e folyótól északra, a Fekete-folyótól délre kiküldte a főépítést (将作大匠 jiàngzuò dàjiàng), Liang hercegét (梁公 Liáng gōng), Chigan Alit (叱干阿利 Chìgān Ālì), hogy **építse át** a nagy várost, és elnevezte Tongwanchengnek. Gőzölt földdel végezték a munkát. A mellvéd bár régi, a magas fal mégis olyan, mint az új. (Li, 6. sz. eleje/2007, 3. tükercs)

Szintén az elsőként hivatkozott *Jin shu* 130. fejezete számol be a város alapításáról:

...Ekkor közkegyelmet hirdetett birodalmában, a korszak nevét Fengxiang-ra (凤翔 Fèngxiáng, „A Főnix szárnyalása”) változtatta, Chigan Ali-t a főépítési hivatal élére állította, és a hegyektől északra fekvő területről százezer barbárt és kínait rendelt ki, hogy a Shuofang-folyótól (朔方水 Shuòfāng shuǐ) északra, a Fekete-folyótól délre fővárost építsenek. Bobo így szólt: „Én most egyesíteni fogom a világot, és tízezer országnak leszek ura — nevezzék hát Tongwannak” [azaz „Tízezret Egyesítőnek”]. Ali természeténél fogva rendkívül ügyes volt, de kegyetlen és könyörtelen: földet gőzölve építette a falat, és ahová az ár egy hüvelyknyire behatolt, ott megölte a készítőket, és őt magát is beleépítette⁹. Bobo ezt hűségnek tekintette, ezért rábízta az építkezések irányítását. (Fang, 648/1974, 130. tükercs)

⁵ korszakfüggő, ekkoriban kb. 1,6-1,9 m

⁶ korszakfüggő, ekkoriban kb. 1,8-2,4 m

⁷ i.e. I sz.-i.sz. I sz. megalapítja a rövid életű Xin-dinasztiát (i.sz. 9-23)

⁸ Megegyezik a *Jin shu*-ban megjelölt Fengxiang-korszak első évével (i.sz. 413).

⁹ Az „ár” próbája. A 錐 zhuī hegyes árszerű szerszám. A leírás szerint, ha egy cùn (kb. 2,5–3 cm) mélyen behatolt a kész falba, a falszakasz készítőjét kivégezték és a falba építették. A régészeti feltárások azonban nem igazolják ezt az állítást, hiszen Dai Yingxin cikke szerint a falföld tiszta, nincs benne emberi vagy állati csonttörmelék (Dai, 1999). A motívum valószínűleg toposz, amely a győztes Tang-kori történetírás Bobo-képét szolgálja. Maga a minőségellenőrzés ténye viszont hihető, és a fal mért nyomószilárdsága (230 kg/cm²) alátámasztja, hogy rendkívül szigorú előírás mellett dolgoztak.

2. Tongwancheng ismételt felfedezése

Tongwancheng romjai méltósággal magasodnak a ma már elsivatagosodott környezetben, büszkén jelzik a xiongnuk-hoz, avagy az ázsiai hunokhoz kapcsolható, egykor forgalmas és élettel teli, eddig egyedülként feltárt hun főváros maradványait. A város ékes példája a letelepedett és nomád életmódot folytató, igen színes nemzetiségeket magába olvasztó, mind katonai, mind gazdasági szempontok alapján igen fontos stratégiai ponton fekvő multikulturális településnek.

Habár a fehér falaival már messziről felsejlő szellemvárost Baichengzi-nek, azaz Fehér városnak nevezték a közeli faluban, a romok a modern kutatás számára csupán 1845-ben kerültek ismét Tongwancheng-ként azonosításra. A Qing-dinasztia (清 *Qīng*) korában, Daoguang (道光 *Dàoguāng*) uralkodásának 25. évében (1845) Xu Song (徐松 *Xú Sōng*, 1781–1848), Yulin (榆林 *Yúlín*) prefektusa, a kínai történelem egyik legfontosabb földrajztudósa, megbízta He Bingxun (何炳勋 *Hé Bǐngxūn*) járási előljárót a titokzatos falak felkutatásával. A hivatalnok személyesen járta be a helyszínt, leírta és feltérképezte az egykori települést, illetve megállapította, hogy a fehéren világító romok valójában a történeti Tongwancheng-gel, a Nagy Xia állam egykori fővárosával azonosak (Xing, 2016; Tongwancheng Site, é. n.).

Az első régészeti felmérés 1956-ban valósult meg Yu Shaoyi (俞少逸 *Yú Shàoyì*) vezetésével (Yu, 1957), majd a hatvanas évek elején Hou Renzhi (侯仁之 *Hóu Rénzhī*), a Pekingi Egyetem professzora vizsgálta meg a hajdani várost és környékét (Hou, 1973). További terepbejárásokra 1975–79 között több alkalommal is sor került, melyek során próbaásatás és mintavételezések is megvalósultak. Az első pontos térképes felmérést Dai Yingxin (戴应新 *Dài Yīngxīn*) végezte, aki az eredményeket 1981-ben tette közzé (Dai, 1981), majd az anyagot 1999-ben bővebben is publikálta (Dai, 1999).

A modern tudományos igényű ásatások 2002 augusztusában kezdődtek Xing Fulai (邢福来 *Xíng Fúlái*) vezetésével, amikor a nyugati fal délnyugati sarkán található Yong'an-terasz (永安台 *Yǒng'āntái*) került feltárássra 600 m²-en (Xing, 2016). Ekkor fedezték fel az egykori védőárok létezését, továbbá elkészült a város első pontos topográfiai térképe is, illetve légifelmérésre került a város körüli 15 km² nagyságú terület is.

Az ásatások 2006-ban, majd 2008-ban folytatódtak, amikor a Sui-dinasztia (隋 *Suí*, VI. sz. vége–VII. sz. eleje) korából származó sírokat fedeztek fel (Shaanxi Sheng Kaogu Yanjiuyuan et al., 2011).

A 2011–2012. ásatási szakaszban 40 sírt tártak fel az Északi-dinasztiák korától egészen a Song-korig (宋 *Sòng*, IV. sz.-tól XII. sz.-ig). Ebben az ásatási ciklusban kerül elő az igen érdekes IV–VI. századra datálható sír, amelynek falfestményén háromlábú varjút, holdbéli nyulat és egy szogdiai alakot azonosíthatunk (Shaanxi Sheng Kaogu Yanjiuyuan et al., 2013; Xing, 2013). Ez is egyértelműen bizonyítja a város Selyemút-menti kiterjedt kapcsolatait.

A 2012–2013. ásatási ciklusban a keleti városrészben egy nagyméretű palota alapjait tárták fel, amely közvetlenül a Tang-kori (唐 *Táng*, VII–X. sz.) rétegre épült. Ekkor határolják

be a Nagy Xia-kori város pontos kiterjedését, illetve elemezték a lelőhely hármass falrendszerét (Xing, 2014; Zheng, 2018).

A legfrissebb ásatások 2025-ben folytatódtak a nyugati város déli kapujánál (Huashang Wang, 2025; Sina Shaanxi, 2025). A 2026 januárjában, a sajtóban ismertetett — szakfolyóiratban még meg nem jelent — számos kimagasló eredmény közül néhány: először igazolták, hogy az itteni falak föld alatti alapokkal rendelkeznek: az alapárok fordított trapéz keresztmetszetű. Ugyancsak először azonosították a Nagy Xia-kori váltakozva rétegzett tömörítés technikáját, amelyet faágazatokkal és erősítő zárványokkal kombináltak; az egymásba fogazott tömörített szakaszok mintegy 4 m-es távolságban követik egymást (China News Service, 2026).

2026. január 16-án Tongwancheng bekerült Shaanxi tartomány 2025-ös év hat jelentős régészeti felfedezése közé (China Daily Shaanxi, 2026).

Az ásatások által napvilágra került leletek nem csupán igen gazdag történelmi és kulturális információkat hordoznak, hanem olyan technológiai bravúrokra világítanak rá, mint a különleges alapanyagú, döngölt falakkal büszkélkedő egyedülálló építészeti megoldásokat rejtő védőmű. Remek példája az ember és a természet közötti kapcsolatra és azok egymásra gyakorolt változásaira, hiszen a város virágzása és hanyatlása is tükrözi ezt.

A Tongwancheng romjaira épült régészeti park és múzeum igen kiváló lehetőséget nyújt mind a kutatás, mind az oktatás számára, hogy megismerhessük a letelepedett, mezőgazdasági tevékenységet folytató hanok és az egykor barbároknak nevezett xiongnuk, valamint más népek közös történelmét, és új ismereteket gyűjthessünk a kultúra, politika, gazdaság, tudomány, technika, hadügy, városépítészet, művészet és az ökológiai környezet területén (Wang, 2019).

3. A város szerkezete és építéstechnológiája

3.1. Városrészek és alaprajz

A romterület három egységből áll: a nyugati városból (西城 *xīchéng*), a keleti városból (东城 *dōngchéng*) és a külső városfal által övezett területből (外郭城 *wàiguōchéng*). A régészeti vizsgálatok szerint a nyugati várost és a külső falat a Nagy Xia-állam építette, a keleti város későbbi, valószínűleg késő Tang–Öt Dinasztia-kori (Xing, 2014; Zheng, 2018). A régészeti park adatai szerint a külső városfal kerülete 13 865,4 m, a nyugati városé 2470 m, a keleti városé 2566 m; a maradványok mintegy 9,55 km² területen helyezkednek el (Tongwancheng Site, é. n.). Az egyes falszakaszok hosszát az ásatási összefoglalók adják meg: a nyugati város északi fala 548,69 m, a keleti fala 694,87 m, a déli fala 481,48 m, a nyugati fala 734 m (Shaanxi Sheng Kaogu Yanjiuyuan et al., 2011).

A nyugati város déli középrészén a Yong'an-terasz (永安台 *Yǒng'āntái*) tömörített föld alapja a mai járószinttől mérve közel 19 m magas; a lelőhely legmagasabb pontja a délnyugati saroktorony, amelynek megmaradt magassága 26,62 m, alapja körülbelül 35×26 m (Shaanxi

Sheng Kaogu Yanjiuyuan et al., 2011; Xing, 2016). A feltárás szerint az építmények közvetlenül tavi eredetű homokrétegre épültek (Dai, 1999).

3.2. Védelmi rendszer

A nyugati város falai mentén 38, a keleti városéban 22, a falfelszínből kifelé kiálló, mamelonnak (马面 *mǎmiàn*) nevezett erődítmény sorakozik; a déli oldali mamelonok az alapzattól mérve mintegy 12 m magasak (Shaanxi Sheng Kaogu Yanjiuyuan et al., 2011; Xing, 2016). A várossarkokon saroktornyok (隅台 *yútái*), a kapuk előtt barbikánok (瓮城 *wèngchéng*, üst alakú kapuelővárak) álltak. A falaktól 11,3 m-re trapéz keresztmetszetű, összesen 11,5 m széles várárok (护城壕 *hùchéng háo*) húzódott, amelyet a fallal azonos anyagból tömörítettek. Mivel tavi homokrétegre épült, víztartó árokként nem funkcionálhatott (Dai, 1999).¹⁰

A kapuk nevei a *Jin shu* 130. fejezetéből, Hu Yizhou (胡义周) által írt városfeliratból ismertek.

...Elnevezte déli kapuját *Chaosong-nak* (朝宋门 *Cháosòng*, a *Songhoz*¹¹ forduló kapu),
keleti kapuját *Zhaowei-nek* (招魏门 *Zhāowèi*, a *Wei-t*¹² magához hívó kapu), nyugati

¹⁰ A mamelon (马面 *mǎmiàn*), a városfal külső síkjából kifelé kiálló, rendszerint négyszög alaprajzú erődítmény. Sun és Shao (2016, 82. o.) definíciója szerint „a városfal külső oldalára, meghatározott távolságoként épített platform, amelynek fő funkciója a fal védelmi képességének növelése; távolságukat a korabeli fegyverek keresztüzének maximális hatótávolsága szabta meg”. A kiálló erődítményekből a védők oldalirányból lőhették a fal tövéhez érkező támadókat, megszüntetve a lövegolt területeket. A legkorábbi ismert mamelonok a közeli Shimao-lelőhelyről (石峁 *Shímǎo*) származnak: a késő Longshan-kori (龙山 *Lóngshān*, i. e. 3. évezred vége). Tongwanchengben a nyugati városban 38, a keletiben 22 mamelon állt; építésük két fázisban történt (előbb tömörített föld-mag, majd az azt körülvevő mamelon-test); két mamelon üreges, többszintes raktárépítmény volt (崇台秘室 *chóngtái mishi*) (Shaanxi Sheng Kaogu Yanjiuyuan et al., 2011; Dai, 1999; Xing, 2016). Sun és Shao (2016) szerint a Han–Wei-kor a mamelon fejlődési, a Sui–Tang–Song-kor a virágzási korszaka, jellemzően 70–100 m-es távolságokkal.

Kortárs mérnöki leírás: Shen Kuo (沈括 *Shěn Kuò*) *Mengxi bitan* (梦溪笔谈 *Mèngxī bītán*) című művének 11. könyve a Helian Bobo által építtetett Fenglin-várossal (丰林城 *Fēnglín chéng*; a krónikákban Heliancheng 赫连城 *Hèliánchéng*; nem azonos Tongwanchenggel) jegyezte fel: 其城不甚厚，但马面极长且密。予亲使人步之，马面皆长四丈，相去六七丈 — „A városfal nem túl vastag, ám a mamelonok rendkívül hosszúak és sűrűn állnak; végigléptettem őket: a mamelonok négy *zhang* hosszúak, egymástól 6–7 *zhang* távolságra” (Shen, kb. 1088/2015, 11. könyv). A távolság Song-kori szabályát Chen Gui (陈规 *Chén Guī*) *Shoucheng lu* (守城录 *Shǒuchéng lù*, 2. könyv) műve rögzíti: 马面旧制六十步一座 — „a régi szabály szerint hatvan lépésenként egy mamelon állt” (Chen, kb. 1140/1983); a *Wujing zongyao* (1044) városvédelmi fejezete már mamelon-ábrákat is közöl (Zeng és Ding, 1044/1983, 12. könyv).

¹¹ Liu-Song (刘宋 *Liú Sòng*), a délen fekvő kínai dinasztia (420–479).

¹² Északi-Wei (北魏 *Běi Wèi*), a keleti szomszéd és fő ellenfél.

kapuját Fuliang-nak (服凉门 Fúliáng, a Liang-ot¹³ leigázó kapu), északi kapuját Pingshuo-nak (平朔门 Píngshuò, az északot¹⁴ lecsendesítő kapu). (Fang, 648/1974, 130. tekerics)

3.3. A fal építéstechnológiája

A ma is impresszív és igen masszív falak, a különböző városvédelmi megoldások már a történelem során is kivívták a tiszteletet. A dinasztikus krónikák a falak építési technikáját gőzölt földként (蒸土 zhēng tǔ) írják le, amely szigorú minőségellenőrzési folyamattal kísérve épült meg (Fang, 648/1974, 130. tekerics).

A régészeti kutatások igen fontos eredményeket hoztak a falkutatás szempontjából is. A város fehér falait alkotó, a korabeli *sanhetu*-ként (三合土 sānhétǔ) megnevezett alapanyag a pekingi Építőanyagkutató Intézet (北京建材研究院 Běijīng jiàncái yánjiūyuàn) elemzése alapján agyagot, kvarcot és csekély mennyiségű kalcium-karbonátot tartalmaz (Dai, 1999). A falak döngölt technológiával készültek, ahol a külső város döngölt rétegvastagsága 10–15 cm, a belső pedig 7–8, illetve 15–20 cm; a külső város földje ugyanakkor lazább szerkezetű és sárgásfehér vagy barnásfehér színű, tehát nem azonos a belső város falának alapanyagával (Dai, 1999). Átlagos nyomószilárdsága 230 kg/cm² (kb. 22,5 MPa). Ez az alapanyag igen hasonló tulajdonságokkal bír, mint az égetett mész, homok és agyag vízzel kevert mesterséges keverékből készült anyag. A forrásokban jelzett gőzölt föld Tongwancheng esetében nagy valószínűséggel a közelben kitermelt, tavi üledékből származó fehér agyag, nem pedig mesterségesen kevert *sanhetu*. A jelenlegi kutatások nem támasztják alá ilyen mennyiségű égetett mész helyben történő előállítását. Megközelítőleg több mint kétmillió köbméter mennyiség került beépítésre (Dai, 1999).

A városfal közvetlenül az altalaj finomhomokjára épült. Annak érdekében, hogy szilárd alapot teremtsenek a falaknak, az alapokat közvetlenül a homokrétegre emelték. A legalsó több mint egy méter magas falrész 15 cm átmérőjű kerek, félgömb alakú döngölővel verték. E felett lapos döngölőt használtak, amelynek nyomának átmérője 5,8 cm volt. Ezzel az alapozással egyenletes süllyedést biztosítottak, elkerülve a repedések kialakulását (Dai, 1999).

4. A város utóélete: az Északi-Weitől a Song-dinasztiáig

Helian Bobo 425-ben halt meg; 427-ben az Északi-Wei Taiwu császár (太武帝 Tàiwǔdì) hadai bevették Tongwanchenget, a Nagy Xia állam 431-ben szűnt meg véglegesen (Wei, 554/1974; Sima, 1084/1956, 120–121. tekerics). A hódítók a várost Tongwan-erőddé (统万镇 Tǒngwàn zhèn) minősítették, majd 487-ben (a Taihe-korszak 太和 Tàihé 11. évében) Xiazhou (夏州 Xiàzhōu) prefektúra székhelyévé nyilvánították. A Sui-dinasztia

¹³ Északi Liang (北凉 Běi Liáng), a nyugati szomszéd.

¹⁴ A sztyeppe, azaz az északi füves puszták.

összeomlásakor Liang Shidu (梁师都 *Liáng Shīdū*) innen kiáltotta ki magát Liang császárrá¹⁵; a Tang-korban¹⁶ a város ismét Xiazhou néven kormányzati, később hadi kormányzósági (节度使 *jiédùshǐ*) székhely volt. A Huang Chao-felkelés (黄巢 *Huáng Cháo*)¹⁷ leveréséért cserébe a 9. század vége felé a tangut Tuoba Sigong (拓跋思恭 *Tuòbá Sīgōng*) a Dingnan (定难 *Dìngnán*) hadi kormányzóságot és a Li családnevet kapta — így ez a hatalmi bázis lett a Nyugati-Xia (西夏 *Xī Xià*) állam megalapításának előzménye.

994-ben (a Chunhua-korszak 淳化 *Chúnhuà* 5. évében) a Song Taizong császár (宋太宗 *Sòng Tàizōng*) rendeletben mondott le a városról és lakóit a Suizhou (绥州 *Suízhōu*) és Yinzhou (银州 *Yínzhōu*) prefektúrákba telepítette át (Tuotuo, 1345/1977). Ez azonban nem jelentette a város azonnali és végleges elnéptelenedését: a Xiazhou prefektúra intézménye névlegesen tovább működött — a *Wujing zongyao* (武经总要 *Wǔjīng zōngyào*) szerint a prefektúrai helyőrséget máshova telepítették, *de a Xiazhou nevet megtartották* (仍称夏州) (Zeng és Ding, 1044/1983). Ezt követően legközelebb a XIX. századi újbóli felfedezéskor kerül elő az egykori xiongnu főváros.

5. Környezettörténeti jelentőség

Mint ahogy az előzményekben már említésre került, Tongwancheng közvetlenül tavi üledékes homokrétegre épült, ám megalapításakor a táj még mocsaras legelő volt: a *Shiliuguo chunqiu* (十六国春秋 *Shíliùguó chūnqiū*) fennmaradt részlete szerint Helian Bobo így ámult a vidéken: „Mily szép ez a domb! Széles mocsár öleli, tiszta folyó szegi.” (Li J., 813/2005, 4. tekercs; Li F. et al., 983/1960, 164. tekercs). Az *Új Tang-könyv* (新唐书 *Xīn Táng shū*) Öt elemfejezete viszont már homokvihart jegyez fel 822-ből: „A Changqing-korszak (长庆 *Chángqìng*) második évének tizedik havában Xiazhou-ban nagy szél támadt, a felsodort homok a várfa alá párányáig ér.” (Ouyang és Song, 1060/1975).

A természettudományos kutatás az elmúlt évtizedekben kvantitatív módszerekkel vizsgálta a folyamatot. A Lanzhoui Egyetem (兰州大学 *Lánzhōu Dàxué*) munkacsoportja több szelvény elemzésével igazolta, hogy a Muu Usz történeti elsivatagosodásában a mezőgazdasághoz és pásztorkodáshoz köthető terhelés döntő szerepet játszott (Huang et al., 2009a); a tongwanchengi városfal tömörített homokrétegei az Ordosz-fennsík történeti elsivatagosodásának datálására is használhatók (Huang et al., 2009b).

Tongwancheng felemelkedését és pusztulását közvetlenül a Muu Usz változásai, illetve a különböző emberekhez köthető folyamatok gyorsították (Wang és Dong, 2001; Zhang és Deng, 2020; Xu és Lu, 2021). A folyamat napjainkban is zajlik, bár az elmúlt

¹⁵ i.sz. 617

¹⁶ i.sz. 618-907

¹⁷ i.sz. 874-884

évtizedekben a tudatos fejlesztések eredményeként a terület részleges kizöldülése figyelhető meg (Xu et al., 2018; Wang et al., 2022; Chen et al., 2023).

6. Örökségvédelem és interaktív bemutatás

A lelőhelyet 1996-ban az Államtanács nemzeti kiemelt műemlékké nyilvánította. 2012. november 17-én a Nemzeti Kulturális Örökség Hivatala felvette a megújított Kína világörökségi javaslati listájára (Xinhua, 2012). 2013-ban a lelőhelyparkot nemzeti régészeti lelőhelyparkká minősítették, a végleges minősítést 2023-ban kapta meg; a múzeum a Wuding-folyó déli partján, a romvárostól mintegy 1100 m-re épült (Tongwancheng Site, é. n.). A számos izgalmas programot kínáló régészeti park és múzeum és a 2025-ben újraindított ásatással a tudományos kutatás és a nyilvános bemutatás összekapcsolását példázza (Zhongguo Qingnian Bao, 2024).

7. Összegzés

Tongwancheng egyedülálló emléke a xiongnu államszervezetnek: a xiongnuk egyetlen fennmaradt fővárosában a nomád hatalmi ideológia a kínai (főváros)építészeti hagyomány eszközeivel öltött formát. A gőzölt föld technológiája, a mamelon–saroktorony–barbikán–várak védelmi rendszere, valamint a 2025-ben azonosított váltakozva rétegzett tömörítés a kínai építészet történetének sajátos fejezetét képezik. A dinasztikus krónikák és a tudományos jelentések egybevetése azt mutatja, hogy a lelőhely a különböző etnikumú népesítések integrációja kutatásának éppoly fontos kulcshelyszíne, mint a történeti elsivatagosodás: a város betemetődése élő történelmi archívumként őrzi az évszázadok eseményeit.

Irodalomjegyzék

Chen, D., Lu, R., Liu, X., & Ding, Z. (2023). Holocene vegetation and climate reconstructions from pollen records in the Mu Us Sandy Land, China. *CATENA*, 220, 106698. <https://doi.org/10.1016/j.catena.2022.106698>

Chen, G. (1983). *Shoucheng lu* 守城录 [A városvédelem feljegyzései] [kínai nyelven]. In *Yingyin Wenyuange Siku quanshu* (1393. köt.). Taiwan Shangwu Yinshuguan. (Eredeti mű megjelent kb. 1140-ben, egyesítve a 13. század elején) <https://zh.wikisource.org/wiki/守城錄>

China Daily Shaanxi. (2026, január 18). *Tongwancheng yizhi ruxuan Shaanxi liu da kaogu xin faxian* [A tongwanchengi lelőhely bekerült Shaanxi hat jelentős régészeti felfedezése közé] [kínai nyelven]. <https://shx.chinadaily.com.cn/a/202601/18/WS696c7e1da310942cc499bb57.html>

China News Service. (2026, január 16). *Tongwancheng yizhi kaogu shouci faxian Da Xia zui dute hangzhu gongyi* [A tongwanchengi ásatáson először azonosították a Xia-állam

egyedülálló tömörítéssel építési technikáját] [kínai nyelven].
<https://www.chinanews.com.cn/cul/2026/01-16/10553500.shtml>

Dai, Y. (1981). Tongwancheng chengzhi kance ji 统万城城址勘测记 [A tongwanchengi városhely térképes felmérése] [kínai nyelven]. *Kaogu*, (3), 225–232.

Dai, Y. (1990). *Helian Bobo yu Tongwancheng* 赫连勃勃与统万城 [Helian Bobo és Tongwancheng] [kínai nyelven]. Shaanxi Renmin Chubanshe.
https://books.google.com/books/about/赫連勃勃與統萬城.html?id=_FXTAAAAMAAJ

Dai, Y. (1999). Da Xia Tongwancheng zhi kaogu ji 大夏统万城址考古记 [A Nagy Xia Tongwancheng-lelőhelyének régészeti feljegyzései] [kínai nyelven]. *Gugong xueshu jikan / National Palace Museum Research Quarterly*, 17(2), 41–65.
<https://www.npm.gov.tw/Research-Search.aspx?sno=03012589&l=1>

Fang, X. (Szerk.). (1974). *Jin shu* 晋书 [A Jin-dinasztia könyve] [kínai nyelven]. Zhonghua Shuju. (Eredeti mű megjelent 648-ban) <https://zh.wikisource.org/wiki/晉書/卷130>

Hou, R. (1973). Cong Hongliuhe shang de gucheng feixu kan Maowusu shamo de bianqian 从红柳河上的古城废墟看毛乌素沙漠的变迁 [A Maowusu-sivatag változása a Hongliu-folyó óvárosromjai tükrében] [kínai nyelven]. *Wenwu*, (1), 35–41.

Huang, Y., Wang, N., He, T., Chen, H., & Zhao, L. (2009a). Historical desertification of the Mu Us Desert, Northern China: A multidisciplinary study. *Geomorphology*, 110(3–4), 108–117.
<https://doi.org/10.1016/j.geomorph.2009.03.020>

Huang, Y., Wang, N., He, T., Chen, H., Feng, W., & Long, H. (2009b). Environmental significance of RSL in ancient city wall: Historical desertification of Ordos Plateau, northern China. *Climatic Change*, 93(1–2), 55–67. <https://doi.org/10.1007/s10584-008-9541-7>

Huashang Wang. (2025, március 27). *Shi ge 8 nian Tongwancheng yizhi kaogu fajue jiang yu xia yue chongqi* [Nyolc év szünet után újraindul a tongwanchengi ásatás] [kínai nyelven].
<https://news.hsw.cn/system/2025/0327/1832929.shtml>

Li, D. (2007). *Shui jing zhu* 水经注 [A Vízrajzi könyv kommentárja] [kínai nyelven]. Zhonghua Shuju. (Eredeti mű keletkezett a 6. század elején)
<https://zh.wikisource.org/wiki/水經注/03>

Li, F., és mtsai. (Szerk.). (1960). *Taiping yulan* 太平御覽 [A Taiping-korszak császári olvasókönyve] [kínai nyelven]. Zhonghua Shuju. (Eredeti mű megjelent 983-ban)
<https://zh.wikisource.org/wiki/太平御覽/0164>

Li, J. (2005). *Yuanhe junxian tuzhi* 元和郡县图志 [Térképes leírás a járásokról és megyékről a Yuanhe-korszakban] [kínai nyelven]. Zhonghua Shuju. (Eredeti mű megjelent 813-ban)
<https://zh.wikisource.org/wiki/元和郡縣圖志/卷04>

Ouyang, X., & Song, Q. (Szerk.). (1975). *Xin Tang shu* 新唐书 [Az új Tang-könyv] [kínai nyelven]. Zhonghua Shuju. (Eredeti mű megjelent 1060-ban)

Pulleyblank, E. G. (1991). *Lexicon of reconstructed pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese, and Early Mandarin*. UBC Press.

Shaanxi Sheng Kaogu Yanjiuyuan, Yulin Shi Wenwu Baohu Yanjiusuo, & Yulin Shi Wenwu Kaogu Kantan Gongzuodui. (2011). Tongwancheng yizhi jin jinian kaogu gongzuo shouhuo 统万城遗址近几年考古工作收获 [A tongwanchengi lelőhely elmúlt évekbeli régészeti eredményei] [kínai nyelven]. *Kaogu yu Wenwu*, (5), 14–19.

Shaanxi Sheng Kaogu Yanjiuyuan, Yulin Shi Wenwu Baohu Yanjiusuo, & Yulin Shi Wenwu Kaogu Kantan Gongzuodui. (2013). Shaanxi Jingbian xian Tongwancheng zhoubian Beichao fangmu jiegou bihua mu fajue jianbao 陕西靖边县统万城周边北朝仿木结构壁画墓发掘简报 [A tongwanchengi környék északi-dinasztiák-kori, faépítményt utánzó falfestményes sírjának ásatási jelentése] [kínai nyelven]. *Kaogu yu Wenwu*, (3), 9–18.

Shaanxi Sheng Kaogu Yanjiuyuan, Yulin Shi Wenwu Kaogu Kantan Gongzuodui, & Shenmu Xian Wenti Ju. (2013). Shaanxi Shenmu xian Shimao yizhi 陕西神木县石峁遗址 [A shenmui Shimao-lelőhely] [kínai nyelven]. *Kaogu*, (7), 15–24.

Shen, K. (2015). *Mengxi bitan* 梦溪笔谈 [Álmok-patak jegyzetei] [kínai nyelven] (D. Hu, Szerk.). Zhonghua Shuju. (Eredeti mű keletkezett kb. 1088-ban)
<https://zh.wikisource.org/wiki/夢溪筆談>

Sima, G. (1956). *Zizhi tongjian* 资治通鉴 [Átfogó tükör az államigazgatáshoz] [kínai nyelven]. Guji Chubanshe. (Eredeti mű megjelent 1084-ben)
<https://zh.wikisource.org/wiki/資治通鑑/卷120>

Sina Shaanxi. (2025, március 15). *Jingbian Tongwancheng yizhi shi ge 8 nian chongqi kaogu fajue gongzuo* [A jingbiani Tongwancheng-lelőhelyen nyolc év után újraindul a régészeti feltárás] [kínai nyelven]. <https://www.sina.cn/news/detail/5144428034916940.html>

Sun, Z., & Shao, J. (2016). Mamian suyuan: Yi Shimao yizhi waicheng dongmenzhi wei zhongxin 马面溯源——以石峁遗址外城东门址为中心 [A mamelon eredete: a Shimao-lelőhely külső városának keleti kapuja középpontban] [kínai nyelven]. *Kaogu*, (6), 82–89.

Tongwancheng Site. (é. n.). *Zoujin Tongwancheng* 走进统万城 [Tongwancheng bemutatkozása] [kínai nyelven]. Letöltve 2026. augusztus 30-án, a következő címről:
<http://www.tongwanchengyizhi.com/portal/about/index.html>

Tuotuo (Szerk.). (1977). *Song shi* 宋史 [A Song-dinasztia története] [kínai nyelven]. Zhonghua Shuju. (Eredeti mű megjelent 1345-ben)

Wang, S., & Dong, J. (2001). Tongwancheng de xingfei yu Maowusu shadi zhi bianqian 统万城的兴废与毛乌素沙地之变迁 [Tongwancheng felemelkedése és pusztulása a Mu Us-homokföld változásai tükrében] [kínai nyelven]. *Dili Yanjiu*, 20(3), 347–353.

Wang, W. (2019, március 8). Chongshe yizhi baohu — heli fajue liyong 重视遗址保护——合理发掘利用 [A régészeti lelőhelyek védelmének fontossága — ésszerű feltárás és hasznosítás] [kínai nyelven]. *Zhongguo Shehui Kexue Bao*, 1648. sz. https://www.cssn.cn/dfpd/djbd/202506/t20250619_5880185.shtml

Wang, X., Song, J., Xiao, Z., Wang, J., & Hu, F. (2022). Desertification in the Mu Us Sandy Land in China: Response to climate change and human activity from 2000 to 2020. *Geography and Sustainability*, 3(2), 177–189. <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2022.06.001>

Wei, S. (1974). *Wei shu* 魏书 [A Wei-dinasztia könyve] [kínai nyelven]. Zhonghua Shuju. (Eredeti mű megjelent 554-ben) <https://zh.wikisource.org/wiki/魏書/卷95>

Xing, F. (2013). Guanyu Tongwancheng zhoubian muzang de jige wenti 关于统万城周边墓葬的几个问题 [A tongwanchengi környéki sírok néhány kérdéséhez] [kínai nyelven]. *Kaogu yu Wenwu*, (3), 62–66.

Xing, F. (2014). Guanyu Tongwancheng dongcheng de jige wenti 关于统万城东城的几个问题 [A tongwanchengi keleti város néhány kérdéséhez] [kínai nyelven]. *Kaogu yu Wenwu*, (5), 109–113.

Xing, F. (2016). Liusha ban yan Helian cheng: Tongwancheng kaogu jishi 流沙半掩赫连城——统万城考古纪实 [A futóhomok által félig eltemetett Helian-város: a tongwanchengi ásatások krónikája] [kínai nyelven]. *Dazhong Kaogu*, (7), 32–39.

Xinhua. (2012, december 4). *Zhongguo weiyi Xiongnu ducheng yizhi ruxuan shijie wenhua yichan yubei mingdan* [Kína egyetlen xiongnu fővároslelőhelye bekerült a világörökségi javaslati listára] [kínai nyelven]. http://news.xinhuanet.com/politics/2012-12/04/c_113900766.htm

Xu, Z., Hu, R., Wang, K., Mason, J. A., Wu, S.-Y., & Lu, H. (2018). Recent greening (1981–2013) in the Mu Us dune field, north-central China, and its potential causes. *Land Degradation & Development*, 29(5), 1509–1520. <https://doi.org/10.1002/ldr.2910>

Xu, Z., & Lu, H. (2021). Maowusu shadi fengsha huanjing bianhua yanjiu de lilun he xin renshi 毛乌素沙地风沙环境变化研究的理论和新认识 [A Mu Us-homokföld éolikus környezeti változásainak kutatása: elmélet és új eredmények] [kínai nyelven]. *Dili Xuebao / Acta Geographica Sinica*, 76(9), 2203–2223. <https://doi.org/10.11821/dlxb202109012>

Yu, S. (1957). Tongwancheng yizhi diaocha 统万城遗址调查 [A tongwanchengi lelőhely felmérése] [kínai nyelven]. *Wenwu Cankao Ziliao*, (10), 52–55.

Yue, S. (2007). *Taiping huanyu ji* 太平寰宇记 [A világ leírása a Taiping-korszakban] [kínai nyelven]. Zhonghua Shuju. (Eredeti mű megjelent a 10. században) <https://zh.wikisource.org/wiki/太平寰宇記>

Zeng, G., & Ding, D. (1983). *Wujing zongyao* 武经总要 [A harcászat lényege] [kínai nyelven]. In *Yingyin Wenyuange Siku quanshu* (726. köt.). Taiwan Shangwu Yinshuguan. (Eredeti mű megjelent 1044-ben) <https://zh.wikisource.org/wiki/武經總要>

Zhang, D., & Deng, H. (2020). Historical human activities accelerated climate-driven desertification in China's Mu Us Desert. *Science of the Total Environment*, 708, 134771. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.134771>

Zheng, H. (2018). Shishuo Tongwancheng yizhi de sanchong chengyuan 试说统万城遗址的三重城垣 [A tongwanchengi lelőhely hármass városfal-rendszeréről] [kínai nyelven]. *Jiangnan Kaogu*, (3), 98–103.

Zhongguo Qingnian Bao. (2024, június 14). *Tongwancheng kaogu, jiemi Xiongnu ducheng 1600 nian lishi* [A tongwanchengi ásatások: a xiongnu főváros 1600 éves történetének megfejtése] [kínai nyelven]. https://zqb.cyol.com/html/2024-06/14/nw.D110000zgqnb_20240614_1-08.htm